

DE CHIMERISCHE HELD UIT ALLE MYTHOLOGIEN

in den beginne was het verhaal over de goddelijke held..

Het is van alle tijden: beschavingen en wereldsteden hangen samen met hun helden en de mythes erom heen geweven. Het zijn helden die ze stichten of grondvesten. Daar doorstonden die helden hun onmenselijke beproevingen. Daar ontplooiden ze er hun sublieme en magische krachten, hun onsterfelijkheid en lieten ze er hun goddelijke status bezingen en bouwden ze er hun legers op en vestigden ze er hun bastions om er beschavingen te bestendigen. Dat was zo in alle tijden. Diezelfde helden roepen er regiems en dynastieën in leven en wijden er priesterordes in om er in eerbiedige nagedachtenis hun machtsordes te bestendigen. Hun dynastieën en priesterkasten dwingen er voor eeuwen discipline af en ontplooiën er rituele naleving die tot in lengte van dagen niet is omver te werpen. Maar evenzogoed zijn het weer nieuwe helden die niet uit die dynastieën en priesterkasten voortkomen die daarvan de ondergang bewerkstelligen zonder ooit tot de vijand te hebben behoord. Dat zijn de helden als zwarte schapen of zondebokken die zich ter slachtbank laten leiden ter meerdere eer en glorie van een volgend regiem. Om zo nieuwe weemoedige mythes te scheppen over wat gelukkig is verloren gegaan. Of men nu Alexander de Grote, held van de Macedoniërs, of Lenin, held van de Sovjets, als voorbeeld neemt, het was om het even eeuwig hetzelfde.

Zo was het vanaf de Oudheid tot aan de Tweede Wereldoorlog en het Postmodernisme aan toe. Maar nu is de vraag of het zo zal blijven. Is er sprake van een nieuwe mythologische conditie? Zoals Rome haar Romus en Remus kende als stichters en Aeneas als de mythische held die het rijk bestendigde, zo kent het Globale Moderne nu haar helden als sportfiguren die in de liederen van hun stads- en streekgenoten worden bezongen. En weer worden helden opgeofferd als ze hebben teleurgesteld. Want helden zijn er niet om zichzelf maar om een vorm van allerhoogste dienstbaarheid aan het volk of het publiek, die doet vergeten dat het leven zinloos is en voor menigeen eindigt met de roemloze dood. Vaak op een vergeten slagveld of in een betekenisloos sterfbed, slechts gesteund en omringd door verlaten soldatenbroeders of treurende familieleden. Het Woord en de Kunst is het om de bestendige eeuwigheidswaarde begonnen. Maar er zijn helden voor nodig om daar een geloof in te scheppen. Helden smeden volkeren samen die onverschrokken in de waarde van hun beschavingen en de religieuze gewoontes geloven die hen samenbrengen en binden. In moderne tijden is dat het publiek geworden in algemene zin of in meervoud. Maar het verschil tussen volk en publiek doet, voorlopig althans, nog niet ter zake. En altijd was er sprake van hevige tweestrijd en beproeving, van mateloze eigendunk en afgunst, van tomeloze heerschappij en onderdrukking, van dood, verderf en heroïsche wederopstanding. Vroeger zo realistisch als mogelijk en tegenwoordig desnoods in de vorm van een magistrale schijnbeweging, een schertsvertoning of een meesterspel waarin de werkelijkheid wordt gesimuleerd. Want in werkelijkheid lijkt alles te levensbedreigend geworden, te zeer op een algehele ondergang van de mensheid af te stevenen.

Eens komt er een einde aan. Want alles kan verkeren en de geschiedenis is niet oneindig maar eindigt noodgedwongen in de ondergang van het Avondland, als de natuur haar basale dierlijke orde herstelt die elke menselijke machtsaanspraak ontzenuwt. Dan

verschijnt de antiheld, volgens onze westerse beschaving de antichrist, die een hoger bewustzijn tot leven roept en aanspoort om te volgen naar een bestaan overal buiten, in euforie, extase en overgave met ware doodsverachting. Dan duikt het Babeleffect op, zoals in de Bijbel beschreven en nu wetenschappelijk benoemt als een ontvouwing van een stoornis in de herkenningsspatronen die genetisch in onze hersenen zijn verankerd. Net zoals gezichtsidentificatie en reuk, is dat van kindsbeen af bij iedereen gevormd. Menselijke systemen gebaseerd op biologisch bepaalde imperatieven van samenwerking en altruïsme worden volgens spelinzichten ingeprent. Het Babel effect is dan een verstoring daarvan, ontstaan onder invloed van overstimuli van de hersenfuncties. Gevolg is een fatale verzwakking van het web van verbondenheid. Anderen worden abstracties, woede verkeerd tot moordlust. (pg 309, 'Moordlust', Daniel Hecht)

Die antiheld die dan komt en dat bewust maakt is de mythische buitenstaander die altijd weer heraldisch wordt aangekondigd. Waarover later meer!

stichtelijke gewoontes.....

Het is Joseph Campbell geweest die als een archeoloog heeft blootgelegd wat de betekenis was van de mythische held vanaf de Oudheid. Hij boorde meteen door naar de basislaag van de Prehistorie, naar de laag van de tijd waarin de eerste verhalen werden vastgelegd in volkse Tekens en - wat later - nogal geheim Schrift, door priesters in bewaring gesteld. In zekere zin is in die verhalen de geschiedenis in veeltalige vorm uitgevonden en bruikbaar gemaakt. De figuur van de held blijkt daarin dan als een voorhistorische schepper en grondvester aan vooraf te gaan. Helden zijn allereerst nodig geweest om gevechtstechnieken en economische grondslagen uit te vinden die een samenleving op de been konden houden die niet meer als een opgejaagd jagersvolk van hot naar her hoefde te trekken. 'Welvaart' werd dat genoemd, maar de vaart was die der volkeren die langs heerwegen roem hadden vergaard en nog lang niet gericht waren op zeewegen - of weer veel later op die over land en door de lucht - en de geldelijke uitwisseling middels handel. De handel stond daar zelfs wezenlijk vanaf het begin buiten. De handel was vanaf den beginne verdoemd, want geluk per definitie niet te koop. Geluk moest worden bevochten en bestendigd. Geld kon alleen maar worden verloren en aanleiding zijn tot diefstal van het meest kost- en dierbare, tot volledig uiteenvallen van elke vorm van beschaving! Altijd weer heeft een dergelijk besef voorop gestaan, want ook handel was er vanaf den beginne..

De held is dus per definitie niet een figuur die is rijk geworden door geldelijk gewin! Hij is een waanzinnige vechtersbaas die het onmenselijke heeft gepresteerd en het onmogelijke heeft overwonnen door zichzelf in de waagschaal te stellen, door zijn capaciteiten ongehoord te ontwikkelen en zijn lot in handen van de goden - van dat wat niet te bevatten is - te leggen. Daarvoor heeft hij moederziel alleen een hele weg van initiaties en beproevingen moeten afleggen die als een ware 'kruisweg' is te zien.

Bij het weergeven van de symbolen voor zo'n 'kruisweg' stuiten we op wat Jung het archetypische heeft genoemd en Freud de uitdrukking van een algemeen menselijke staat van een neurose die uit de kindertijd stamt. Dwars door alle tijden, culturen en contreien heen, blijken die symbolen overal van eenzelfde aard of zelfs identiek! Zo blijkt dat een archeoloog zich psychoanalytisch behoort te scholen om begrip te kunnen opbrengen voor dat wat hij opduikt! Of misschien is het zelfs zo dat Freud en Jung zich hebben vergist in de veronderstelling dat wij tegenwoordig onszelf zouden kunnen bevatten in onze wilde

strevingen. Wellicht levert hun gedachtengoed eerder, of mogelijk zelfs uitsluitend een inzicht in ons verleden en onze mythologische verbondenheid daarmee, zowel persoonlijk als algemeen.

Campbell heeft duidelijk gemaakt dat in alle mythologieën helden eenzelfde pad vervolgen. Dat loopt van een eerste staat van betekenisloze afzondering, via een initiatie in het buitengewone, naar een gevierde terugkeer in de wereldse stad alwaar ze 'zegen en voorspoed' bewerkstelligen door een nieuwe orde in te stellen. De held valt uiteindelijk een goddelijke verering ten deel, terwijl de stad waarin hij terugkeert de status krijgt van centrum van de kosmos, van een navel van wereld of 'axis mundi', waarmee de held in de mythes altijd als via een navelstreng verbonden wordt verondersteld, ook na diens dood. In die stad worden ter ere van hem tempels opgericht ter nagedachtenis en oproep tot navolging en onderwerping aan het Lot die hij heeft bepaald. Hij wordt dan met God zelve vereenzelvigd. Zo overkwam het Mohammed; is de betekenis van het woord 'Islam' niet eenvoudig 'onderwerping'; werd de Kaäba te Mekka niet letterlijk tot kosmisch middelpunt waarom de wereld en al haar ware gelovigen draaien?

Het pad dat de held aflegt is van de orde van een zoektocht naar de goddelijke kracht om een symbolisch gebrek te kunnen ophelderen en oplossen. Tolkiens 'In de Ban van de Ring' is het meest sprekende voorbeeld van zo'n mythologisering in Moderne Tijden die op het verleden teruggrijpt. Waarover Tolkien verhaalt zal ik later duiden. Het is niet weinig belangwekkend!

Het doel van de zoektocht als reis is niets anders dan een nieuwe wereldoriëntatie te vinden die een ordentelijk verloop van het leven mogelijk maakt en openhoudt. Veelal gaat er dus aan het begin van zo'n magische zoektocht een diepe crisis vooraf die de wereld op z'n kop dreigt te zetten of het leven voor menigeen dreigt onmogelijk te maken. Zo was het gesteld in het brahmanistisch India in de tijd van prins Gautama rond 750 voor Christus, in het democratisch Griekenland van Alexander rond 340 voor Christus, in joods Jeruzalem in de tijd van Christus' geboorte, in woestijnachtig Mekka van Mohammed rond 630 na Christus, maar ook in tsaristisch Rusland bij het vertrek en de terugkeer van Lenin.

Ook steeds weer dezelfde figuren die in de 'stadia' van de vervolging van het pad optreden.

Het begint met een vrij willekeurig optredend moment van roeping. Vaak wordt dit moment voorafgegaan door wensdromen en het begaan van bijna fatale misstappen, waarna er een heraut opdraaft die een scheiding en transformatie aankondigt. De stad waaruit de held zich dient terug te trekken wordt aangemerkt als een demonenstad waar hel en verdoemenis dreigen te gaan overheersen. Tegelijkertijd wordt de tot inzicht komende held het onbekende voorgespiegeld dat elders wenkt al is het evenzeer bedreigend. En dan volgt de initiatie. De doop door Johannes die het langdurig pad van Christus door de woestijn aankondigt, is weer zo'n tekenend en lichtend voorbeeld. Ook volgt een waanzinnig makend moment van weifeling. De held is vrij om te weigeren aan de oproep gehoor te geven. Zijn baatzuchtige eigenbelang kan hem weerhouden. We denken hier bijvoorbeeld aan koning Minos van Kreta die niet de Minotaurus uit het labirint wenste te verdrijven. Minos werd geen held, maar wel werd Theseus dat, geleid door het meesterplan van Deidalus, de liefde en toewijding van Ariadne en haar draad die hem uit labirint terug loodste. Zo had ook Jezus zijn bedenkingen en tegendraadse verzoeken maar hij onderkende tijdig een groter belang dat zijn menselijkheid te boven ging!

Psychologisch gezien brak hij op eigen houtje tijdig met zijn kinderlijke fixaties. Iets wat maar weinigen is gegeven en hem dus bij voorbaat zeer uitzonderlijk maakte.

Na de weifeling en het beluit 'de Weg' in te slaan, volgt de initiatie. Een onderdompeling in het onbekende dat ons overstroomt, maar waarvoor de gewone sterveling zijn ogen sluit. Maar hiervoor moet dus een definitief besluit worden genomen, een drempel worden overschreden, een breuk worden gemaakt. Er moet met de alledaagse bindingen worden gebroken, zowel van de kinderlijke geborgenheid als van gangbare opvattingen. Dat betekent dus afzondering en gek verklaring! Wat rest is slecht een vastklampen aan een magische begeleiding en het vertrouwen in de goede afloop. Maar niet meer zo als in sprookjes. Meer zoals in dromen waarin de ratio is verloren en alles maar gebeurt totdat men ontwaakt! Als eerste is dan een mateloze, haast ondragelijke angst, moederziel alleen te overwinnen. Slechts te pareren door gemoedsrust en onverschrokkenheid, waarbij de held moet oppassen zich niet tot roekeloosheid te laten verleiden.

Al gauw duikt er een figuur op die zich aandient als een te adoreren gids. Vaak in de persoon van een vrouw, hoewel mogelijk een fata morgana. Beatrice, Diana of, Kali of de Vrouwe van Tubber Tintye blijkt haar naam; maagd Maria, Gaya de moeder aarde. Of een zuster, minnares, bruid of perfecte schoonheid. Die helaas in het tegendeel kan omslaan. Dit is een beeld van alles wat er te (l)eren is en moet de zinnen zuiveren en het hart vertederen. De held moet het lot onder ogen zien en waarderen als een reisdoel aan het eind van reis door de oceaan van het bestaan (Amor Fati).